Ἡ ἀσάφεια αὐτὴ εἶναι παναρχαία, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸν ἀνάλογον ὅρον *Κέρβερος*, ὑφ' ὃν ἐννοεῖται ὁτὲ μὲν κύων, ὁτὲ δὲ *ὄφις* κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Ἑκαταίου (πρβλ. Hugues Thiry, «Πλάτων» 26 (1974) σελ. 40 ἑξ.). II. Ὅτι ἡ ἐξέλιξις εἰς τοὺς τρεῖς τύπους τῶν παραλλαγῶν ὀφείλεται πέρα τῶν συμφυρμῶν εἰς τὰς τάσεις 1) νὰ διατηρηθῇ ἡ ἀρχικὴ μορφὴ καὶ 2) τὰς τάσεις πρὸς μεταβολήν, μὲ ἐγκατάλειψιν στοιχείων θεωρουμένων ὡς ἀρχαϊκῶν, μυθικῶν ἢ μαγικῶν. Διαπιστοῦται καὶ μορφὴ συμφυρμοῦ νεωτερική, ἐπεσημάνθη δὲ καὶ μορφὴ ἑλληνικοῦ «οἰκοτύπου» μὲ νέον θέμα.

III. Εἰς τὴν διαδικασίαν τῶν ἀνωτέρω μεταβολῶν ὁ Α. βλέπει κάποιαν νομοτέλειαν ὁδηγοῦσαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ παραμύθια δὲν ἀπηρεάζονται ἄνωθεν ἐκ τῆς τεχνικῆς λογοτεχνίας ἀλλὰ ἐγεννήθησαν ἐκ καθαρᾶς λαϊκῆς προελεύσεως, πρᾶγμα ποὺ κατὰ τὴν γνώμην του ἐπιβεβαιώνουν αἱ ἑλληνικαὶ παραλλαγαί. Διερωτᾶται κανείς: Κανένα ἑλληνικὸ παραμύθι δὲν ἔχει στοιχεῖα καὶ μοτίβα ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, τὴν Ἑλλην. πνευματικὴν παράδοσιν, τὴν Θρησκείαν καὶ τὰς διηγήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου;

IV. Ὁ Α. διαπιστώνει ὅτι τὸ ΝΕ ὑλικὸν τῶν παραλλαγῶν, ἀγνοηθὲν ὑπὸ τῶν ξένων ἐρευνητῶν, διασώζει περιεχόμενον πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν. Αἱ παραλλαγαὶ λ.χ. τοῦ τύπου 300 δὲν περιέχουν τὸ μοτίβο τῶν κυνῶν, ἐνῷ ἔχει τὸ οἰκεῖον πρὸς τὸν Ἕλλην. χῶρον μοτίβο τοῦ ψειρίσματος, καταδεικνυομένου ἔτσι, ὅτι εὑρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν.

Θεωρῶ τὴν εὐσυνείδητον καὶ ἐπιμελῆ μελέτην τοῦ Ἀλεξιάδου ὡς ἀξιόλογον προσφορὰν πρὸς τὴν Λαογραφικὴν Ἐπιστήμην καὶ θὰ ηὐχόμην εἰς προσεχῆ του μελέτην νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς τῶν γειτονικῶν μας χωρῶν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ προκύψουν διαφωτιστικὰ συμπεράσματα.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Alexander Ničev, La Catharsis tragique d'Aristote, Université de Sofia, 1982, σελ. 175.

Ὁ καθηγητὴς Ničev εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ἐκ παλαιοτέρου δημοσιεύματός του εἰς τὸ περιοδικόν μας, τόμ. ΚΗ/1976 σελ. 302-306 ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πίνακος τῶν δωρηθέντων εἰς τὴν βιβλιοθήκην μας βιβλίων του, τόμ. ΚΖ/1975 δεκάδων ἔργων καὶ μεταφράσεων καὶ σχολίων του εἰς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ ἰδίως Ἕλληνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐσκόρπισε πολύτιμον φωτισμὸν εἰς τοὺς πολίτας τοῦ Ἔθνους του. Πρόκειται περὶ σοφοῦ Ἑλληνιστοῦ, γνώστου εἰς βάθος καὶ πλάτος τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας.

Ὁ Ničev μὲ τὸ θέμα τῆς καθάρσεως τῆς τραγῳδίας, τοῦ διατυπωμένου εἰς τὸν περίφημον ὁρισμὸν τῆς τραγῳδίας εἰς τὴν Ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀσχολεῖται διὰ δημοσιευμάτων του ἀπὸ τριακονταετίας. Τὴν προσοχὴν ὅμως εἰς διεθνῆ κλίμακα τῶν φιλολόγων προεκάλεσεν, ἀφ' ἧς ἐδημοσίευσε γαλλιστὶ τὸ ἔργον του «L'Enigme de La Catharsis tragique dans Aristote» (Sofia 1970), διὰ τὸ ὁποῖον ἐγράφησαν δεκάδες κριτικαί.

Τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον στηρίζεται μὲν κυρίως εἰς τὰς ἀπόψεις ἐκείνου, ἀποτελεῖ

ὅμως νέον ἔργον ἀνεξάρτητον, ἐπηυξημένον μὲ νέα στοιχεῖα καὶ νέα κεφάλαια. Τοῦτο σύγκειται ἐξ Εἰσαγωγῆς καὶ ἐννέα κεφαλαίων, τῶν κάτωθι: 1. *Παθήματα*. 2. Πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ διέγερσις τοῦ φόβου. 3. *Ἁμαρτία*. 4. *Οἰκεία ἡδονὴ* τῆς τραγῳδίας. 5. Εὐριπίδεια. a. *Δόξα* εἰς ἄγνωστον τραγῳδίαν. b. Ἡ *ἁμαρτία* τοῦ Πενθέως. 6. Ἠθικὰ καὶ αἰσθητικὰ ζητήματα παρὰ Πολυβίῳ. 7. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος περὶ *καθάρσεως*. 8. Ἡ τραγικὴ *κάθαρσις* παρ' Ὀλυμπιοδώρῳ καὶ 9. Τὸ *παρὰ τὴν δόξαν* τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὰ μοντέρνα ἀστυνομικὰ μυθιστορήματα. Τὸ βιβλίον εἶναι συντεταγμένον γαλλιστὶ ἐκτὸς τῶν κεφ. 2 καὶ 8, ὧν τὸ πρῶτον γερμανιστὶ καὶ τὸ δεύτερον ἀγγλιστί, ἀμφοτέρων δὲ ἐξ ἀναδημοσιεύσεων αὐτῶν εἰς περιοδικὰ ξένων χωρῶν. Προστίθενται ἀκόμη εἰς τὸ βιβλίον α') Πίνακες τῶν χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων (σελ. 165-170) καὶ β') πίναξ λέξεων (σελ. 171-173). Ὅλα τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου κατατείνουν εἰς τὴν διασάφησιν τῶν ὅρων τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγῳδίας ἐν τῇ *Ποιητικῇ* καὶ ἰδίᾳ τῆς τραγικῆς καθάρσεως. Ἔχουν συγκομισθῆ εἰς τὸ βιβλίον ὅλα τὰ χωρία ὅλων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ὅσα σχετίζονται, καὶ μακρόθεν ἀκόμη, πρὸς τὸ θέμα καὶ ἔχουν μνημονευθῆ ὅλαι αἱ ἐξενεχθεῖσαι ἐπ' αὐτῶν γνῶμαι τῶν φιλολόγων.

Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν ὁ Ν. ἐπεξηγεῖ ὅτι διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς καθάρσεως ἐστηρίχθη οὐ μόνον εἰς τὴν προσεκτικὴν μελέτην τῆς *Ποιητικῆς* ἀλλὰ καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς ὀρθοτέραν κατανόησιν τῶν ὅρων. Προσέτι καὶ εἰς τὰς ἑρμηνείας ποὺ δίδουν οἱ ἀρχαῖοι σχολιασταὶ Πρόκλος καὶ Ὀλυμπιόδωρος. Ἀκολούθως ἀπαντᾷ εἰς τὰς δεκάδας τῶν κριτικῶν τοῦ «L'Enigme...» 1970 μὲ ἀναλυτικὰς ἀντικρούσεις τῶν διαφωνούντων, ἐπεξηγήσεις καὶ ἐπισημάνσεις σημείων παρερμηνείας. Τελικῶς ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ κάθαρσις δέον νὰ νοηθῇ ὄχι ὡς μονομερής, ἀλλὰ σύνθετος, ψυχολογική, φιλοσοφική, κοινωνικὴ καὶ ἠθική. Καὶ διασαφεῖ ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἀφορᾷ ὄχι εἰς πᾶσαν τραγῳδίαν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν *καλλίστην*, οὐδέποτε δὲ εἰς τὴν *φαύλην*. Ἐκφράζει ἐπίσης τὸ παράπονον ὅτι τινὲς ἐκ τῶν κριτικῶν ἀνέγνωσαν ἀτελῶς τὸ βιβλίον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω, ὅτι διαφωνίαι τινὲς εἶναι μοιραῖαι, ὡς προερχόμεναι ἀπὸ τὴν διατύπωσιν τῶν λεγομένων, ἐνῷ εἰς τὴν οὐσίαν ὑπάρχει συμφωνία. Θὰ ἠδύνατό τις λ.χ. νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης μὲ τὸν ὁρισμόν του κωδικοποιεῖ τί ἐστι, τί ἐπιδιώκει καὶ μὲ ποῖα μέσα τὸ ἐπιδιώκει *πᾶσα* τραγῳδία καὶ ὄχι μόνον ἡ *καλλίστη*. Εἶναι φυσικὸν ὅμως ὅτι δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς Ἀριστοτελικὰς προδιαγραφὰς *πᾶσαι* εἰς τὸ ἀκέραιον, ἀλλὰ αἱ κάλλισται εἰς τὸ ἄρτιον, αἱ μέτριαι εἰς τὸ ἱκανοποιητικὸν καὶ αἱ φαῦλαι εἰς τὸ μηδέν, μὴ προκαλοῦσαι τὴν *οἰκείαν ἡδονήν*. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα μὲ ἄλλας λέξεις;

Εἰς τὸ κεφ. *Παθήματα* ὁ Ν. ἀναζητεῖ ποῖα εἶναι τὰ *τοιαῦτα* παθήματα, ὧν γίνεται ἡ *κάθαρσις*, καὶ ἀναφέρει τὸν *ἔλεον, τὸν φόβον, τὴν ὀργὴν* κ.ἄ. καὶ ἐξηγεῖ ὅτι ἡ κάθαρσις συντελεῖται διὰ συγκλονισμοῦ -chock- ἐκ τῶν ἀντιφατικῶν διανοημάτων, ἅτινα χρησιμεύουν ὡς καταλύται. Ἡ κάθαρσις εἶναι ψυχοφυσιολογικὴ καὶ ἄγει τὸν θεατὴν ἐκ τὴν ἐκ τῆς ἐκπλήξεως γνῶσιν, ἥτις δημιουργεῖ τὴν ἀνάλογον ἡδονήν. Ἡ συνείδησις τοῦ θεατοῦ καθαρθεῖσα καθίσταται ἐλευθέρα πλανῶν καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὰ πρότερον ἀκατάλληλα συναισθήματα, οὕτω δὲ ἀποκτᾷ ψυχικὴν ἰσορροπίαν. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἑρμηνείας του ὁ Ν. ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν ΗΝ θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ μεσότητος (τὴν ὁποίαν πρακτικῶς προέβαλεν ὁ διάδοχός του Θεόφραστος μὲ τοὺς *Χαρακτῆράς του*) καὶ καταλήγει ὅτι ἡ κάθαρσις ἡ σκοποῦσα εἰς τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν τοῦ θεατοῦ ἐπέρχεται διὰ διαδικασίας (processus) καθαρτικῆς ὡς ἀποτέλεσμα, ὅπερ εἶναι τὸ μέσον μεταξὺ δύο ἄκρων συναισθημάτων, ἐδῶ μεταξὺ *ἐλέου* καὶ *νεμέσεως*

(λέξεως μὴ ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Ποιητικὴν) καὶ τὸ ὁποῖον μέσον ὁ Ν. καθορίζει ὡς τὸ *φιλάνθρωπον*· Κατὰ ταῦτα ἡ κάθαρσις εἶναι ἰσορροπία τῆς ψυχῆς, ἤτοι ἀποτέλεσμα ἐνδιαμέσων συναισθημάτων - ἢ ἄλλως ἡ μεταβολὴ ἄκρων συναισθημάτων εἰς μέσα. Ἐν εἴδει παραδείγματος ἀναφέρεται εἰς τὸν Οἰδ. Τ. τοῦ Σοφοκλέους· ἐν ἀρχῇ ὁ θεατὴς ὀργίζεται κατὰ τοῦ Τειρεσίου ἀρνουμένου νὰ ὁμιλήσῃ· ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων ἀποκαλυφθέντος τοῦ λόγου τῆς σιωπῆς του ὁ θεατὴς βλέπει ὅτι πεπληνημένως εἶχεν ὀργισθῆ, καὶ ἡ ὀργή του ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν *πράϋνσιν*, οὕτω δὲ ἡ ψυχή του ἰσορροπεῖ. Αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης.

Εἰς τὸ περὶ *φόβου* κεφάλαιον ὁ Ν. φρονεῖ ὅτι μαζὶ μὲ τὴν διέγερσιν τοῦ ἐλέου ἐμπλέκεται a priori καὶ ὁ φόβος, ὡς προκύπτει ἐξ ἀναλύσεως χωρίων τῆς Ποιητικῆς καὶ τῆς Ρητορικῆς. Ἡ ἑρμηνεία ἐκτίθεται πειστικῶς. Ὁ διεγειρόμενος ὑπὸ τοῦ δραματουργοῦ εἰς τὸν θεατὴν ἐπὶ τῇ βάσει ἀπροσφόρων προϋποθέσεων ἔλεος καὶ φόβος ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς δραματικῆς ἐξελίξεως ἀτόπως διεγερθεὶς βάσει ἀνακριβῶν προϋποθέσεων, διὸ καθαίρεται τόσον ἀπὸ ἐσφαλμένας γνώμας ὅσον καὶ ἀπὸ κακῶς δημιουργηθέντα ἀκατάλληλα συναισθήματα.

Τὸ κεφάλαιον *Ἁμαρτία* ἐγράφη ἐξ ἀφορμῆς ὁμοιοτίτλου ἔργου τοῦ J.M. Bremer (1969), εἰς τὸ ὁποῖον ἐπισημαίνονται ἀντιφάσεις εἰς τὸ κείμενον τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς πρὸς τὰ προσόντα τοῦ ἰδεώδους τραγικοῦ ἥρωος. Ὁ Ν. ἀναλύων τὸ κείμενον τοῦ ὁρισμοῦ εὑρίσκει ὅτι ὑπάρχει ἁπλῶς ἀόριστος διατύπωσις καὶ ὄχι ἀντίφασις. Ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ *ἁμαρτία* ὁ Br. ἐσφαλμένως ἀναμιγνύει χωρία τοῦ Πλάτωνος (Πολ.) καὶ ἐσφαλμένως ἀντιλαμβάνεται καὶ παρερμηνεύει αὐτὰ καὶ δέχεται τὸ *σφάλμα* ὡς συνώνυμον *τῆς ἁμαρτίας*, ἐνῷ ὁ Ἀριστοτέλης ῥητῶς τὰ διαστέλλει *«μήτε διὰ κακίαν ἢ μοχθηρίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν τινά»*. Ὡς πρὸς τὴν τιμωρίαν τοῦ Οἰδίποδος, ὁ Bremer θεωρεῖ ἀθῷον τὸν ἥρωα καὶ πάσχοντα ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν θεῶν, ἐνῶ ὁ Ν. τὸν θεωρεῖ ἔνοχον 1) διότι ὑπῆρξεν ὀργίλος κατὰ Τειρεσίου καὶ Κρέοντος (ἐνοχήν, ἣν ἀρνεῖται ὁ Bremer, καὶ νομίζω δικαίως) καὶ 2) διότι μετὰ τῆς Ἰοκάστης ἐξεφράσθη ἀνευλαβῶς διὰ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τοὺς ἑρμηνεῖς του μάντεις (ὀρθῶς βεβαίως). Καὶ εἰς τὸ δρᾶμα πρῶτον ἐκινήθη ὑπὲρ τοῦ Οἰδίποδος ὁ ἔλεος καὶ ὁ φόβος ἐκ προϋποθέσεων σφαλερῶν διότι φαίνεται ὡς *ἀθῷος πάσχων*, εἶτα φανείσης τῆς ἀληθείας, ὁ θεατὴς εἶδεν ὅτι εἶχε πλανηθῆ, μεταβάλλει συναισθήματα καὶ καθαίρεται.

Ἡ ἀνάλυσις καὶ ἀντίκρουσις τοῦ ἔργου τοῦ Bremer ὡς πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγῳδίας καὶ τὸν ῥόλον τῶν Θεῶν εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὸν Αἴαντα, ἀποσαφηνιζομένης καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας μὲ ἐνοχὴν καὶ ἁμαρτίας ἄνευ ἐνοχῆς.

Εἰς τὸ κεφ. *Οἰκεία ἡδονὴ* τῆς τραγῳδίας ὁ Ν. ἀναλύει τὴν ἡδονὴν ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ποιήσει καὶ εἰδικώτερον ἐν τῇ τραγῳδίᾳ. Συμπεραίνει ὅτι συμπίπτει ἡ *ἡδονὴ ἀπὸ τῆς τραγῳδίας* καὶ ἡ *κάθαρσις*. Ὁρίζει τὴν κάθαρσιν ὡς ψυχο-γνωσιολογικήν, δηλ. ὁ θεατὴς καθαιρόμενος ἀπὸ γνώσεις σφαλερὰς καὶ τὰ συνακόλουθα τούτων ἐσφαλμένα συναισθήματα εὑρίσκει τὴν ἰσορροπίαν του. Ἐπεξηγεῖ ἐπίσης τὴν βάσιν στηρίξεως τῆς ἡδονῆς ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὸ κεφ. *Εὐριπίδεια* ὁ Ν. α') *ἀναγράφει* ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Σενέκα ἀναφέροντος στίχους ἀπολεσθείσης τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου καὶ προσθέτοντος τὸ ἀνέκδοτον ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δράματος -ἔνθα ἐφέρετο ὁ ἥρως προτιμῶν νὰ θεωρῆται *κάκιστος* ἀρκεῖ νὰ ἦτο πλούσιος- τὸ ἀκροατήριον ἐξηγέρθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παρέμ-

βῃ ὁ ποιητὴς παρακαλέσας νὰ ἀναμείνουν τὸ τέρμα τοῦ δράματος ἔνθα ἡ κατάληξις ἦτο διάφορος. Ὁ Ν. τονίζει τὸ ἐκ τούτου τοῦ ἀνεκδότου δίδαγμα ὅτι οἱ δραματουργοὶ ἐπίτηδες εἰσάγουν ἀρχικῶς ἰδέας δημιουργούσας εἰς τοὺς θεατὰς τὴν ἐντύπωσιν ὡρισμένης ἐκβάσεως (ἐντύπωσιν ἀναληθῆ, *δόξαν*), εἶτα δὲ διὰ τῆς δραματικῆς ἐξελίξεως ὁδηγοῦν εἰς ἀντίθετον ἔκβασιν (*παρὰ* τὴν προσωρινὴν προτέραν *δόξαν*). Οὕτω δείκνυται ὁ σοβαρὸς ρόλος τῆς συνθέσεως τοῦ δράματος μὲ τὸ μέσον *παρὰ δόξαν*.

β΄) Ὁ Ν. προσεγγίζει τὸ θέμα τῆς *ἁμαρτίας* ἐξ ἀφορμῆς διαλόγου τοῦ Λουκιανοῦ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ Πενθέως κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν Βακχῶν τοῦ Εὐριπίδου, ὅπου ὁ Πενθεὺς ἐπικρίνας τὸν Διόνυσον τιμωρεῖται διὰ διαμελισμοῦ ὑπὸ τῶν Βακχῶν πρωτοστατούσης τῆς μητρὸς Ἀγαύης. Ἀναλύων τὸ θέμα διακρίνει τέσσαρας ἀπόψεις· 1) τοῦ Λουκιανοῦ, ὁποῖος εἰρωνεύεται τὸ πρᾶγμα φέρων τὸν Δία ἐπαινοῦντα τὸν υἱὸν Διόνυσον τιμωρήσαντα σκληρῶς τὸν Πενθέα 2) τοῦ Χοροῦ, δεχομένου ἀνεπιφυλάκτως ὡς ὀρθήν, δικαίαν καὶ ἐμπρέπουσαν τὴν πρᾶξιν τοῦ Διονύσου· εἶναι ἡ ἄποψις τοῦ φανατικοῦ τῆς θρησκείας, ἀπὸ χορὸν φανατικῶν δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφρασθῇ αἴσθημα ἀνθρωπίνης συμπαθείας 3) τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις θέτει τὸ θέμα τοῦ σφάλματος τοῦ Πενθέως, τῆς *ἁμαρτίας* κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως *δράσαντι παθεῖν*. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Εὐριπίδης φέρων τὸν Κάδμον τρομάζοντα καὶ κλαίοντα δὲν συμμερίζεται τὸν φανατισμὸν τῶν Βακχῶν, ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ ὑποσκάψῃ τὴν θρησκείαν καὶ ἀκολουθῶν τὴν παράδοσιν, βεβαιοῖ τὴν νίκην τοῦ Διονύσου καὶ φέρει τὸν Θεὸν μὴ ἀνεχόμενον κριτικήν. Ἐν τούτοις θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἐκ τῆς στιχομυθίας Κάδμου καὶ Ἀγαύης, στίχ. 1275-1329 προκύπτει ὅτι ὄχι μόνον ὁ Κάδμος ἀποδοκιμάζει, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀγαύη συνελθοῦσα ἐκ τῆς παραισθήσεως καὶ ἀναφωνήσασα *οὔκ* <λέοντος> *ἀλλὰ Πενθέως ἡ τάλαιν' ἔχω κάρα* φαίνεται ὅτι ἔκαμε τὸ ἔγκλημα χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐπίγνωσιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χορὸς ἐν στίχ. 1327-28 ἐκφράζει συμπάθειαν — *«ἀλγῶ»*.

Εἰς τὸ κεφ. *Ζητήματα ἠθικὰ καὶ αἰσθητικὰ παρὰ Πολυβίῳ* τὸ πρῶτον τμῆμα, σελ. 85-92, προέρχεται ἐξ ἀναδημοσιεύσεώς του εἰς τὴν REG 1978 καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν ὅρον *ἔλεος* παρὰ Πολυβίῳ καὶ Ἀριστοτέλει. Παραθέτει 18 χωρία τῆς Ἱστορίας τοῦ Πολυβίου καὶ τὰ ἀναλύει ὁ Ν. διὰ νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὄχι μόνον ὁ Πολύβιος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἀρχαιότης δέχονται τὸν *ἔλεον* μόνον ὅταν πάσχει ἀθῷος (σελ. 91). Ἐν τούτοις ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος ὅτι ὅλαι αἱ περιπτώσεις ἀφοροῦν εἰς σφάλματα, ἐπίμεμπτον συμπεριφοράν, ἐνόχους πράξεις ἀξίας ποινῆς, συμφορᾶς καὶ οἴκτου (pitié), ἐνῷ ὁ ἔλεος εἰς τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι διὰ τὸν *ἀνάξιον* (ἀναίτιον) *δυστυχοῦντα*. Διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν ἔλεον εἰς τὸν Πολύβιον ὁ Ν., τὸν ἀνάγει εἰς τὴν ἀπειλουμένην συμφοράν, παραβλεπομένου τοῦ ἐπιμέμπτου κατ' ἐλαστικότητα καὶ συγκατάβασιν. Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι εἰς τὸν Πολύβιον ὁ ἔλεος ἀραιὰν συγγένειαν ἔχει πρὸς τὸν Ἀριστοτελικὸν καὶ ὅτι ἐδῶ ἔχει τὴν ἔννοιαν ὄχι ἀκριβῶς τῆς τραγικῆς συμπαθείας, ἀλλὰ εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις τὴν ἔννοιαν τοῦ οἰκτιρμοῦ, τῆς συγχωρήσεως, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ πταίσαντος. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι ἐδῶ δὲν εἶναι πανταχοῦ **ὁ ἔλεος,** ἀλλὰ καὶ *τὸ ἔλεος* (π.χ. ἐν Ι 38 *μὴ καταλείπεσθαι σφίσιν τόπον ἐλέους μηδὲ συγγνώμης*), πρᾶγμα ποὺ δηλοῖ μετατοπισμὸν τῆς σημασίας.

Εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα ὁ Ν. παραθέτων χωρίον ἐξετάζει τὰς ἀπόψεις τοῦ Πολυβίου ἐπὶ τῶν διαφορῶν ἱστορίας καὶ τραγῳδίας, ὧν ἡ πρώτη σκοπεῖ τὸ ἀληθὲς διδάξαι καὶ ὠφελῆσαι, ἡ δὲ δευτέρα τὸ ἐκπλῆξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι. Ὁ Πολύβιος κατακρίνει τὴν χρῆσιν τῶν μέσων τῆς τραγῳδίας εἰς τὴν ἱστορίαν, διὸ καὶ κατακρίνει τοὺς ἱστορικοὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι συμπεριλαμβάνουν εἰς τὴν διήγησίν των ἐπεισόδια ἐκπληκτι-

κὰ ἢ παρὰ φύσιν *(τὸ μὴ δοκοῦν δυνατὸν εἶναι)*, τὸ παράδοξον.

Συνεχίζων τὸ θέμα εἰς τὸ τρίτον μέρος ὁ Ν. παρατηρεῖ ὅτι ὁ Πολύβιος καταφρονεῖ τὴν τραγῳδίαν ὡς παριστῶσαν θέαμα - ἀπάτην (illusion), καθὼς καὶ ὅλα τὰ εἴδη τοῦ λόγου τὰ ἐνσαρκοῦντα τὸ πιθανόν, ὡς μὴ δίδοντα γνῶσιν καὶ μὴ ὠφελοῦντα. Ὁ Ν. δι' ἐμπεριστατωμένης ἀναλύσεως καὶ χρησιμοποιήσεως καὶ τῶν γνωμῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ποίησις εἶναι *φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον τῆς Ἱστορίας*, διότι δίδει τὴν φιλοσοφικὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων ἀνάγουσα τὸ ἀτομικὸν γεγονὸς εἰς τὸ γενικὸν καὶ ἀναδημιουργεῖ τὸ καθόλου, ὅπερ εἶναι τὸ συμπλήρωμα τοῦ πιθανοῦ ἢ τοῦ ἀναγκαίου.

Εἰς τὸ κεφ. *Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος περὶ τραγῳδίας* παρατίθεται ἀναλύεται καὶ ἑρμηνεύεται σχετικὸν πρὸς τὴν τραγῳδίαν χωρίον τοῦ φιλοσόφου, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος λέγει ὅτι ὁ Ποιητὴς καθαίρει διὰ τῆς ἡδονῆς μέσῳ τῆς συμφορᾶς τοῦ ἥρωος τὸν θεατὴν συμβουλεύων αὐτὸν νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἡ φύσις τῶν πραγμάτων περιέχει πολλὰ τὰ δυσάρεστα, τὰ ὁποῖα αὔριον δυνατὸν νὰ παρουσιασθοῦν καὶ εἰς αὐτόν, ὥστε νὰ εἶναι παρεσκευασμένος νὰ τὰ ἀντιμετωπίσῃ, ἀφοῦ κριταὶ τῶν πράξεών μας δὲν εἴμεθα ἡμεῖς, ποὺ δὲν διακρίνομεν τὸ λευκὸν ἀπὸ τὸ μέλαν, ἀλλὰ οἱ θεοί, τῶν ὁποίων τὴν δικαιοσύνην καὶ τοὺς νόμους, σκοτεινοὺς ὄντας διαφωτίζει ἡ τραγῳδία.

Εἰς τὸ κεφ. *Ἡ Ἀριστοτελικὴ κάθαρσις παρ' Ὀλυμπιοδώρῳ* παρατίθενται τρία μακρὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν σχολίων τοῦ Ὀλυμπιοδώρου εἰς τὸν Α΄ Ἀλκιβιάδην τοῦ Πλάτωνος. Εἰς αὐτὰ περιγράφονται πέντε τρόποι καθάρσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἤτοι ἐξυγιάνσεως αὐτῆς ἐκ τῆς νόσου πεπλανημένων ἰδεῶν. Ὁ Ὀλυμπιόδωρος λέγων ὅτι προτιμᾷ τὸν Σωκρατικὸν τρόπον *(διὰ τῶν ὁμοίων)* εἰς τὴν πραγματικότητα ἀκολουθεῖ τὸν Ἀριστοτελικὸν (=Ἱπποκρατικὸν) *κακῷ τὸ κακὸν ἰώμενος καὶ τῇ διαμάχῃ τῶν ἐναντίων·* αὐτὸ εἶναι ἡ διαδικασία τῆς καθάρσεως διὰ τῶν ἀντιθέτων παθημάτων (συναισθημάτων), *ἔλεος καὶ φόβος* - νέμεσις, ἐξ ὧν μεσότης φέρουσα τὸν ἥρωα εἰς μέσην θέσιν, ὅμοιον μὲ ἡμᾶς ἄξιον ἐλέου. Εἶτα παρατίθεται χωρίον τοῦ Ὀλυμπ. ἐκ τῶν Σχολίων εἰς τὸν Γοργίαν, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκβολὴν τῶν ποιητῶν ἐκ τῆς Πολιτείας, ὡς προβαλλόντων ἐπίμεμπτα παραδείγματα. Ἐδῶ ὁ Ὀλυμπ. ὑπεραμύνεται τῆς τραγῳδίας *ἐπειδὴ οὐκ ἐᾷ ἐν ἡμῖν μένειν τὰ πάθη φλεγμαίνοντα, ἀλλὰ προκαλεῖται αὐτὰ καὶ ἐκβάλλει.*

Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον *Τὸ παρὰ τὴν δόξαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ μοντέρνο ἀστυνομικὸν μυθιστόρημα* (ἀναδημοσίευσις ἐκ καταχωρίσεώς του εἰς Studi Classici Catania 1972 ἀγγλιστὶ) ὁ Ν. ἐξαίρει τὴν χρῆσιν τοῦ τεχνικοῦ μέσου *παρὰ δόξαν* τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τῶν ἀστυνομικῶν συγγραφέων. Ὡς πρὸς τὴν αἰτιολογίαν τῆς χρήσεώς του παραθέτει γνώμας του Arthur Conan Doyle, καθ' ἃς πολλοὶ ἄνθρωποι ἀκούοντες τὴν διήγησιν σειρᾶς γεγονότων εἶναι εἰς θέσιν νὰ εἰκάσουν ἓν ἀποτέλεσμα *(δόξα)*, ὀλίγοι ὅμως ἀκούοντες ἓν ἀποτέλεσμα εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀναπαραστήσουν τὰ γεγονότα ποὺ διεδραματίσθησαν. Τοῦτο ἀπαιτεῖ συλλογισμὸν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀναλυτικόν. Εἰς τὸν ἀναδρομικὸν ὅμως συλλογισμὸν κάμνουν λάθη παραλείποντες τὴν ἐξέτασιν ὡρισμένων σημείων, ἐνίοτε ἀσημάντων. Βάσις εἶναι ἡ ἀρχὴ *παρὰ δόξαν* τοῦ Ἀριστοτέλους δι' ἀπειραριθμίαν δυνατοτήτων συνθέσεως. Ὁ Ničev ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ εἰς μυθιστόρημα τῆς Agatha Christie, ἔνθα γίνεται σαφὴς ἡ τάσις τῆς συγγραφέως νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας ὑποψίας διὰ τὴν δημιουργίαν ψευδοῦς δόξης, διὰ νὰ ὑπομνήσῃ ὅτι αἱ *παρὰ δόξαν* λύσεις ἀνήκουν κατ' Ἀριστοτέλη εἰς τὴν *ἀρίστην τραγῳδίαν.*

Τὸ βιβλίον ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διασάφησιν τῶν ὅρων τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κυρίως τοῦ ὅρου *κάθαρσις*. Τὰ νέα στοιχεῖα, ἰδίᾳ τοῦ Μ. Αὐρηλίου καὶ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου εἶναι ἐνδεικτικὰ τῶν ἀντιλήψεων τῆς παραδόσεως. Αἱ ἀπόψεις τοῦ Ničev δύναται, νομίζω, νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς: Ἡ κάθαρσις γίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ καὶ συνίσταται κυρίως εἰς τὸν συγκλονισμόν του ἀπὸ τὰ προκαλούμενα εἰς αὐτὴν διὰ τῆς θεατρικῆς τέχνης ἀντιτιθέμενα διὰ τὸ παρὰ δόξαν συναισθήματα. Ὁ συγκλονισμὸς διεγείρει τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον διὰ τὸν ἥρωα καὶ κατὰ μεταφορὰν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν καθαίρει. Συγχρόνως ὅμως ἡ τεχνικὴ σύνθεσις δημιουργεῖ καὶ τὴν τραγικὴν ἡδονήν, ἡ ὁποία συνάπτεται μὲ τὴν κάθαρσιν. Ἡ κάθαρσις συμπεριλαμβάνει καὶ δύο ἄλλα στοιχεῖα 1) τὴν συνειδητοποίησιν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἀπόκρυφοι δυσδιάγνωστοι δυνάμεις ἀπειλοῦσαι τὸν ἄνθρωπον *(προκαλούμενος τὰ φλεγμαίνοντα πάθη ἐκβάλλει αὐτά,* Ὀλυμπιόδωρος) καὶ 2) τὸ φιλοσοφικὸν δίδαγμα ὅτι ὁ θνητὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι ἐπικρέμενται καὶ ἐπ' αὐτοῦ κίνδυνοι ἀνάλογοι πρὸς τοὺς τοῦ ἥρωος, οἱ ὁποῖοι ἀπειλοῦν κάθε ἄνθρωπον ἀπροσέκτως συμπεριφερόμενον. Αὐταὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς ὑπερτέρους κριτὰς τῶν σκοτεινῶν θείων νόμων τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ νὰ φωτίσῃ ὁ ποιητὴς (Μᾶρκος Αὐρήλιος). Οὕτω ἡ κάθαρσις εἶναι, ὡς λέγει ὁ Ničev, ψυχολογική, φιλοσοφική, κοινωνικὴ καὶ ἠθική.

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη εἰς τὰ κύρια σημεῖα της εἶναι πειστική, εἰς τὰ συμπαρομαρτοῦντα ὅμως δευτερεύοντα στοιχεῖα ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχουν καὶ ἀντιλήψεις μὴ ἐπιδεχόμεναι ἀνεπιφύλακτον συμφωνίαν. Νὰ μὴ λησμονῆται ὅμως ὅτι τὰ κλασσικὰ κείμενα τῶν μεγάλων εἶναι ἐκ τῆς φύσεώς των τοιαῦτα, ὥστε νὰ ἐπιδέχωνται ποικιλίαν ἑρμηνειῶν. Ἔχων τις ἐν τούτοις ὑπ' ὄψει τὴν ἀπειραριθμίαν τῶν ἀρχαίων πληροφοριῶν ποὺ συνεκομίσθησαν διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἀριστοτελικῶν ὅρων τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγῳδίας καὶ ἰδίᾳ τῆς *καθάρσεως*, ἂν δὲν μείνῃ ἱκανοποιημένος ἀπολύτως μὲ τὴν διδομένην πειστικὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ničev εἰς τὸ αἴνιγμά της, δύναται νὰ ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος τὸν ῥόλον τοῦ Οἰδίποδος διὰ τὴν λύσιν του· ὑπάρχουν εἰς τὸ βιβλίον ὅλα τὰ στοιχεῖα.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Γεωργίου Ἀθ. Τουρλίδου, Βοηθοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ τεχνικὴ τῆς μεταστροφῆς τοῦ ὕφους εἰς τὰς «Ὠδὰς» τοῦ Ὁρατίου. (Διερεύνησις τῆς ποιητικῆς τεχνοτροπίας τοῦ Ρωμαίου λυρικοῦ). Ἀθῆναι 1979, σσ. 72.

Τὸ ἀντιμετωπιζόμενον πρόβλημα εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην συνοψίζεται εἰς τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα. Διατὶ καὶ εἰς ποῖον σημεῖον ἑκάστης Ὠδῆς ὁ Ὁράτιος ἐχρησιμοποίει τὴν μεταστροφὴν ἢ μεταβολὴν τοῦ ὕφους καὶ πῶς τὴν ἐπραγματοποίει;

Ὁ συγγραφεὺς διερευνᾷ τὴν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκολουθουμένην αἰσθητικὴν μέθοδον καὶ τεχνικὴν τῆς μεταστροφῆς τοῦ ὕψους. Διαπιστοῦται ὅτι ὁ ποιητής, πρὸς ἔξαρσιν καὶ προβολὴν ὡρισμένων ἐννοιῶν καὶ ἰδεῶν του, μετέστρεφε τὸ ὕφος, χρησιμοποιῶν δι' αὐτὸ ποικιλίαν σχημάτων λόγου. Τοιουτοτρόπως ἐπραγματοῦτο ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ διπλοῦς σκοπός. Α΄) Ποιητικὸς - ἰδεολογικός, μὲ τὴν προβολὴν ὑψηγόρων ἐννοιῶν καὶ Β΄) Αἰσθητικὸς - τεχνικός, μὲ τὴν ἐπίδειξιν τῆς ἱκανότητός του εἰς τὴν ποιητικὴν σύνθεσιν.